

13/935

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΩ ΣΧΟΛΕΙΩ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑΙ ΚΑΙ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ
ΑΙ ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΙΑ ΔΙΑΛΕΞΙΣ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ
— "ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ," —

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1934

7

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΩ ΣΧΟΛΕΙΩ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

*Εξ τῶν μαθημάτων
μετ. - Κανονισμῶν
μετὰ τῶν μαθημάτων
Κ. Βουρβερῆ.*

ΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑΙ ΚΑΙ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ

ΑΙ ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΑΙ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΙΑ ΔΙΑΛΕΞΙΣ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ
— "ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ," —

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1934

KONST. BOYBEPH

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΩ ΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑΙ ΚΑΙ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ
ΑΙ ΦΑΡΜΑΚΟΣΟΜΕΙΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝ ΕΡΧΟΜΕΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΙΣ ΔΙΔΑΣΚΕΙΣ

Διευκρινιστικὸν ἐκ τῶν κειμένων
— ΠΡΟΚΙΝΗΣΙΑ ΤΕΧΝΙΚΑ —

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΕΝΤΑΥΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1934

Παιδαγωγία

ΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ
ΑΙ ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ *

Κυρίαί και Κύριοι,

Ἡ σχολική μας οἰκογένεια μεῖ ἰδιαίτεράν χαράν ἐγκαινιάζει ἀπόψε τὰς συγκεντρώσεις τῶν ἀξιοτίμων γονέων καὶ κηδεμόνων κατὰ τὸ νέον σχολικὸν ἔτος.

Τὸν σκοπὸν τῶν συγκεντρώσεων τῶν γονέων ἐξεθέσεν ἤδη εἰς παλαιότεραν συγκέντρωσιν ὁ σεβαστὸς μας διδάσκαλος καὶ Ἐπόπτης τοῦ Πειραματικοῦ σχολείου κ. Ν. Ἐξαρχόπουλος. Ἐν τούτοις δὲν κρίνω ἄσκοπον, χάριν ἰδίως τῶν ἀξιοτίμων γονέων τῶν νέων μαθητῶν, νὰ ἐξηγήσω σύντομα τὸν σκοπὸν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ θεσμοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον πρῶτον τὸ Πειραματικὸν σχολεῖον εἰσήγαγεν εἰς τὴν σχολικὴν ζωὴν τῆς χώρας μας.

Αἱ συγκεντρώσεις τῶν γονέων ἐπήγασαν ἀπὸ τὴν θεμελιώδη παιδαγωγικὴν ἀρχὴν τῆς συνεργασίας οἴκου καὶ σχολείου καὶ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται ἡ συνεργασία αὕτη. Διότι κατ' αὐτὰς μᾶς δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ στρέψωμεν ὅλοι μαζί, διδάσκαλοι καὶ γονεῖς, τὴν στοργικὴν μας σκέψιν πρὸς τὸ παιδί. Δὲν πρόκειται

* Διάλεξις γενομένη τὴν 27ην Ὀκτωβρίου 1934 εἰς συγκεντρώσιν τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν.

βεβαίως ἔδω νὰ λύσωμεν ἀνώτερα θεωρητικά προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς, μὲ τὰ ὅποια ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἀλλὰ θὰ ἀκούσωμεν διαλέξεις εἰδικῶν ὁμιλητῶν ἐπὶ διαφόρων προβλημάτων, σχετιζομένων μὲ τὴν ἀγωγήν καὶ ἐκπαίδευσιν, καὶ θὰ συζητήσωμεν φιλικῶς ἐπ' αὐτῶν, ἕκαστος μὲ τὰ ἐφόδιά του. Ἡμεῖς οἱ λειτουργοὶ τῆς παιδείας εἰσφέρομεν τὴν θεωρητικὴν μὲρῶσίν μας καὶ τὴν σχολικὴν μας πείραν· Σεῖς τὴν καθημερινὴν παιδαγωγικὴν πρακτικὴν πείραν καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἀπὸ Σᾶς τὴν πείραν τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη συμβολὴ εἶναι πολύτιμοι. Οἱ γονεῖς διαφωτίζονται, προσανατολίζονται πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς καὶ διδακτικὰς μεθόδους, τὰς ἐφαρμοζομένας εἰς τὸ σχολεῖόν μας, καὶ ἔτσι προσαρμόζουσι πρὸς αὐτὰς καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ἀγωγήν τῶν τέκνων των. Ἡμεῖς πάλιν οἱ λειτουργοὶ τοῦ σχολείου μαθάνομεν ἀπὸ Σᾶς ἄγνωστα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν, πολύτιμα πορίσματα τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς Σας πείρας.

Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς θέλομεν πλουσίαν τὴν συμμετοχὴν Σας εἰς τὴν ἐσκολουθοῦσαν μετὰ τὰς διαλέξεις συζήτησιν, ἐπιθυμοῦμεν μᾶλλον ἀδέσμευτον τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν γνωμῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἔδω μέσα εἶναι πολὺ εὐνοϊκὴ διὰ μίαν τοιαύτην συζήτησιν ἐν πνεύματι οἰκειότητος καὶ εἰλικρινοῦς συνεργασίας. Διότι ὅλοι ἔδω ἀποτελοῦμεν μέλη μιᾶς καὶ τῆς ἰδίας κοινότητος, μιᾶς καὶ τῆς ἰδίας οἰκογενείας: τῆς σχολικῆς οἰκογενείας τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου. Κοινὸς δεσμός μας εἶναι ἡ κοινὴ ἀγάπη καὶ ἡ στοργὴ πρὸς τὰ παιδιὰ μας. Κοινὸς σκοπὸς μας ἡ εὐτυχία των. Δι' αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν τῶν παιδιῶν μας γίνονται αἱ συγκεντρώσεις αὐταὶ καὶ εἶναι πολὺ δικαιολογημένη ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ σημασία, τὴν ὅποιαν

τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἀνέκαθεν ἀπέδωκεν εἰς αὐτάς.

* * *

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Τὸ θέμα, ποῦ ἐξέλεξα διὰ τὴν ἀποψινὴν μας συγκέντρωσιν, εἶναι πολὺ ἐκτεταμένον. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν ἐντὸς 30 ἢ 40 λεπτῶν νὰ ἐκτεθῇ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὅλον τὸ παιδαγωγικὸν καὶ διδακτικὸν ἔργον τοῦ σχολείου μας, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς καὶ τὰς γενικὰς κατευθύνσεις, ποῦ ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ὁ ἴδρυτής του, σεβαστὸς πρύτανις κ. Ἐξαρχόπουλος. Θὰ ἤθελα μόνον νὰ Σᾶς παρουσιάσω ὀλίγας χαρακτηριστικὰς εἰκόνας ἀπὸ τὴν σχολικὴν μας ζωὴν, στιγμιότυπα βεβαίως, ἀλλὰ, φαντάζομαι, κατὰ τοῦτο ἐνδιαφέροντα, ὅτι δηλ. θὰ Σᾶς δώσουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἰσδύσετε εἰς τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ σχολείου μας. Ἀποβλέπω εἰς ἓνα γενικὸν προσανατολισμὸν Σας πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας μας καὶ θὰ εἶμαι εὐτυχής, ἂν τὸν ἐπιτύχω, ὁμιλῶν μὲ ἀπλότητα καὶ σαφήνειαν.

* * *

Τὸ σχολεῖόν μας, κυρίες καὶ κύριοι, ἐπιδιώκει, ὅπως καὶ ὅλα τὰ συγχρονισμένα παιδαγωγοῦντα σχολεῖα, τὴν ἀγωγὴν τῶν εἰς αὐτὸ ἐμπεισιευμένων μαθητῶν. Εἰς τί ὅμως ἀποβλέπει ἡ ἀγωγή; Ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς;

Τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς ὀρίζει ὡς ἑξῆς ὁ σεβα-

1. Λεπτομερείας τοῦ διδακτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ ἔργου τοῦ σχολείου βλέπει τις εἰς τὰ «Δημοσιεύματα τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» (ἐκδοτ. οἶκος Δημητράκου, Ἀθῆναι). Τούτων ἐξεδόθησαν τὸ 1933 ὁ Α' καὶ Β' τόμος, ἀφορῶντες τὰ σχολικὰ ἔτη 1929—1930 καὶ 1930—1931.

στός κ. Ἐπόπιης εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῆς Εἰσαγωγῆς του εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν:¹

«Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῶν παίδων εἰς τελείους ἀνθρώπους καὶ τελείους πολίτας ἢ ἡ διάπλασις τῶν παίδων οὕτως, ὥστε νὰ καταστῶσιν ἱκανοὶ νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὸν προορισμὸν αὐτῶν καὶ ὡς ἀτόμων καὶ ὡς μελῶν τῆς κοινωνίας. Διὰ νὰ δυνηθῇ ὁμως τὸ ἄτομον νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸν του καὶ ὡς ἀνθρώπου καὶ ὡς κοινωνικοῦ ὄντος, πρέπει 1) νὰ ἔχῃ βούλησιν ἰσχυράν καὶ πρὸς τὸ ἠθικὸν ἐστραμμένην καὶ 2) νὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως δι' ὄλων του τῶν δυνάμεων καὶ κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν του μετέχῃ τῆς πολιτιστικῆς ἐργασίας τῆς κοινωνίας, τῆς ὑποίας ἀποτελεῖ μέλος».

Τὸ ἔργον μας λοιπὸν ἐδῶ μέσα εἶναι σύνθετον καὶ πολὺπλευρον. Ἡ διδασκαλία εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ μέσα τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς. Ἄλλ' ἡ σχολικὴ ἀγωγή διὰ νὰ ἐπιτύχῃ,—ὅσον, βέβαια εἶναι δυνατόν, διότι ἡ ἀγωγή δὲν εἶναι παντοδύναμος οὐδὲ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὸ σχολεῖον καὶ τοὺς λειτουργοὺς του,— ἡ σχολικὴ ἀγωγή λοιπὸν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, χρειάζεται εὐρὸν πλαίσιον. Τὸ πλαίσιον δὲ αὐτὸ εἶναι ὀλόκληρος ἡ σχολικὴ ζωὴ, ὀλόκληρος ἡ σχολικὴ στυμφαίρα, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ζοῦν καὶ κινοῦνται διδάσκαλοι καὶ μαθηταί, παιδαγωγοὶ καὶ τρόφιμοι. Παιδαγωγικὴ ἐργασία δὲν γίνεται μόνον μέσα εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων. Εἰς τοὺς σχολικοὺς διαδρόμους καὶ εἰς τὴν σχολικὴν αὐλήν, εἰς τὸ γυμναστή-

1. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, ἔκδ. 3η, ἐν Ἀθήναις, 1934 (σ. 235—236).

θιον καὶ τὸν σχολικὸν κῆπον, εἰς τὸ γραφεῖον τῆς διευθύνσεως καὶ εἰς τὴν σχολικὴν βιβλιοθήκην, εἰς τὰ μουσεῖα καὶ τὰς ἐκθέσεις, ποῦ ἐπισκεπτόμεθα, εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ τὴν ἀκτὴν, ὅπου κάμνομεν τὰς ἐκδρομὰς μας, εἰς τὸν Λυκαβηττόν, ὅπου κάμνομεν κάποτε εἰς τὸ ἐκκλησάκι τὴν προσευχὴν μας ἢ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου κάμνομεν τὴν ἄλλην προσευχὴν πρὸς τὸ Ὁραῖον καὶ ὅπου ἀναπολοῦμεν τὸ παρελθόν, εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη γίνεται παιδαγωγικὴ ἐργασία. Ὅταν μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι κοιτάζωμεν σιωπηλοὶ μίαν δύσιν, ὅταν εὐθνημοὶ χαιρετίζωμεν μίαν ἀνατολήν, ὅταν ἐργαζόμεθα εἰς τὸν σχολικὸν κῆπον, ὅταν πλάττωμεν τὸν πηλὸν ἢ ὅταν κόπτωμεν μὲ τὸ ψαλίδι τὸ χαρτόνι καὶ τοῦ δίδωμεν ὅλην τὴν ποικίλιαν τῆς μορφῆς, ποῦ παρουσιάζουν αἱ χειροτεχνικαὶ προηκαὶ μας, εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις, ὑπάρχει τὸ παιδαγωγικὸν στοιχεῖον ἐνεργόν, ἔντονον, ἰσχυρόν. Ἡ κοινὴ πρωϊνὴ προσευχὴ μας, τὴν ὁποίαν ἐπιστέφει ἕνα κατανυκτικὸν Ave Maria τοῦ Schubert ἢ ἕνας σεμνὸς ὕμνος τοῦ συναδέλφου κ. Χωραφᾶ, αἱ κοιναὶ ἐσορταὶ μας, κατὰ τὰς ὁποίας Σεῖς καμαρώνετε τὰ παιδιὰ Σας, ἡμεῖς τοὺς τροφίμους μας, πιστεύσατέ μας, μὲ τὴν ἰδίαν λαχτάραν καὶ τὴν ἰδίαν ἱκανοποίησιν, εἶναι ὅλα αὐτὰ ἐκδηλώσεις τοῦ παιδαγωγικοῦ μας ἔργου. Εἶναι μέσα τῆς ἀγωγῆς. Ἄλλὰ ἀπειλοῦμεν κάποτε. Ἐπιπλήττωμεν. Τιμωροῦμεν. Μήπως καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀγωγή;

Βλέπετε, τὸ σχολεῖόν μας εἶναι μία κοινωνία μὲ τὴν ἰδικήν της ζωὴν, τὰς παραδόσεις, τοὺς σκοποὺς της, τὰ ἰδανικά της. Τῆς ζωῆς αὐτῆς φορεῖς εἴμεθα ὅλοι: καὶ Σεῖς οἱ γονεῖς καὶ τὰ παιδιὰ Σας καὶ ἡμεῖς οἱ διδάσκαλοί των. Ἡ ζωὴ αὐτὴ ἔχει κίνησιν, ἔχει ρυθμόν, ἔχει παλμόν, ἔχει πολυμορφίαν ἐκδηλώσεων. Καὶ αἱ ἐκδηλώσεις αὐταὶ δὲν εἶναι χωρισταὶ

ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην· ὄχι τώρα σωματικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς σχολικῆς ζωῆς, ὕστερα πνευματικαί, ἀργότερα κοινωνικαὶ καὶ ἠθικαί. Εἰς κάθε στιγμήν τῆς σχολικῆς ζωῆς συναντῶνται καὶ διασταυρῶνται ποικιλοτρόπως ἡ μία μετὴν ἄλλην σχολικὴν ἐκδήλωσιν. Διότι ἀπλούστατα ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὅταν ἐργάζονται λ. χ. οἱ μαθηταὶ μας εἰς τὸν σχολικὸν κῆπον, δὲν θὰ εἴπῃ ὅτι ἐργάζονται μόνον σωματικῶς. Δουλεύουν βέβαια τὰ χέρια καὶ τὰ μάτια, ἀλλὰ δουλεύει μαζὶ καὶ ἡ παρατηρητικότης καὶ ἡ προσοχή. Τὰ παιδιὰ ἔχουν συνηθίσει νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξιν τῶν φυτῶν. Ἐκεῖ λοιπόν, ποῦ τὰ περιποιοῦνται, βλέπουν ἕνα νέον μπουμποῦκι ἢ ἕνα νέον κλαδὶ ἢ ἕνα περιεργον φαινόμενον τῆς ζωῆς τοῦ φυτοῦ. Τὸ προσέχουν, τὸ περιεργάζονται· ἀποροῦν, μελετοῦν τὸ φαινόμενον καὶ ἀμιλλῶνται διὰ τὴν ἐξήγησίν του. Τὸ ἕνα παιδί βοηθεῖ τὸ ἄλλο κατὰ τὴν ἐργασίαν· ἡ φιλοπονία τοῦ ἐνὸς κεντρίζει τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ ἄλλου· ὁ δυνατώτερος βοηθεῖ τὸν λεπτοφρέστερον. Δὲν εἶναι αὐτὸ συνεργασία καὶ ἀμιλλα; Δὲν εἶναι κοινωνικὴ ἀγωγή; Κάποτε μαλώνουν καὶ μεταξὺ των καὶ ἐπεμβαίνουν οἱ ψυχραιμότεροι μαθηταὶ ἢ ὁ διδάσκαλος. Νά το τὸ στοιχεῖον τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς. Ἡθέλησα μὲ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸν στιγμιότυπον ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ σχολικοῦ κήπου νὰ Σᾶς βοηθήσω νὰ καταλάβετε πόσον σωματικαί, πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς σχολικῆς ζωῆς εἶναι συνυφασμένα καὶ ἀλληλένδετοι, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον σῶμα καὶ ψυχὴ ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα, αὐτὴν τὴν ψυχοφυσικὴν μονάδα, ποῦ λέγεται ἄνθρωπος.

Ἄλλὰ ταυτοχρόνως θὰ ἀντελήφθητε, πιστεύω, κυρίαὶ καὶ κύριοι, πόσον δύσκολον πρᾶγμα εἶναι, αὐτὴν τὴν πολυσύνθετον καὶ πολύπλευρον σχολικὴν

ζωήν μας ἐδῶ μέσα νὰ Σᾶς τὴν παρουσιάσω εἰς ὀλίγα λεπτά ἔτσι ἔκτυπον, ἐνιαίαν, ὀλόκληρον, μέσα εἰς τοὺς δυνατοὺς παλμούς της, ἀπὸ ὅλας της τὰς πλευράς, ὄχι κομματιασμένην, ὄχι εἰς στατικὴν, ἀλλ' εἰς δυναμικὴν μορφήν. Δὲν ξεύρω ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους προτιμᾶτε: Θέλετε νὰ Σᾶς ὁμιλήσω πρῶτον περὶ πνευματικῆς, ἔπειτα περὶ σωματικῆς καὶ τέλος περὶ κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς εἰς τὸ σχολεῖόν μας, ἃς εἴπωμεν, θέλετε ἓνα εἶδος συστηματικῆς περιγραφῆς τοῦ παιδαγωγικοῦ μας ἔργου ἢ προτιμᾶτε μᾶλλον ἔτσι ζωντανωτέρας, περισσότερον σπαρταριστὰς εἰκόνας ἀπὸ τὴν ζωὴν μας, ὅπως αὐτῆ, ποὺ ἀνέφερα, εἰκόνας - μωσαϊκὰ μὲ ποικιλίαν παιδαγωγικοῦ χρώματος; Ἐγὼ θὰ προέτεινα ἓνα συμβιβασμόν, ἓνα μεικτὸν τρόπον: Πρῶτον νὰ ἀκούσωμεν διὰ τὸ διδακτικὸν ἔργον τοῦ σχολείου ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ, ἀπομονώνοντες αὐτό, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τὴν ἄλλην σχολικὴν ζωὴν· ἔπειτα δὲ νὰ ἐξετάσωμεν συνολικὰ ὅλας τὰς πλευράς καὶ ἐκδηλώσεις τῆς σχολικῆς ζωῆς, φροντίζοντες, ὥστε ἡ ἐξέτασις νὰ στρέφεται πρὸς τὴν δυναμικὴν μορφήν τῆς ζωῆς αὐτῆς.

* * *

Ἀρχίζω πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὰς μεθόδους τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν μας. Καὶ πρὸς τοῦτο λαμβάνω ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἐξῆς ἀπορίαν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐξέφρασεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιοτίμους γονεῖς: «Ἐχω, μοῦ εἶτε, δύο παιδιά, τὰ ὁποῖα φοιτοῦν εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν τοῦ σχολείου σας. Προπαρεσκευάζοντο λοιπὸν χθὲς τὸ βράδυ διὰ τὸ μάθημα τῆς ἐπομένης. Εἶδα ὅμως ὅτι εἰργάζοντο χωριστὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ ἠρώτησα τί ἔκαμνον. Τὸ ἓνα παιδί μοῦ εἶπεν ὅτι εἶχεν ἀναλάβει νὰ γράψῃ μίαν ἐργασίαν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ὑπεστήριζε τὴν πολιτι-

κὴν τοῦ Δημοσθένους εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, ἀγωνιζομένου νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὰς κατακτητικὰς βλέψεις τοῦ Φιλίππου. Τὸ ἄλλο παιδί μου πάλιν, ἐξηκολούθησεν ὁ γονεὺς, ἠτοίμαζεν ἐργασίαν, ὑποστηρίζουσαν ἐντελῶς ἀντίθετον ἄποψιν: ὅτι δηλ. ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους δὲν ἦτο ὀρθή, ὅτι ἦτο πολιτικὴ στενοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος καὶ ὅτι τὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου δὲν ἦσαν κατακτητικὰ, ἀλλ' ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μακεδόνων εἰς ἓν ἰσχυρὸν κράτος διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν βαρβάρων».

Αὐτὰ μοῦ εἶπεν ὁ γονεὺς, ὁ ὁποῖος καὶ ἐξέφρασε σχετικῶς τὴν ἀπορίαν του, πῶς συμβαίνει νὰ ἐτοιμάζονται τὰ παιδιὰ του διὰ τὸ ἴδιον μάθημα κατὰ διάφορον τρόπον. «Διότι, μοῦ εἶπεν, ὅταν ἐγὼ ἤμην μαθητὴς, τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικὰ. Ὁ καθηγητὴς ἐδίδασκε τὸ νέον μάθημα καὶ ἡμεῖς, ὅλοι οἱ μαθηταί, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι εἰς τὸ ἐπόμενον μάθημα νὰ γνωρίζωμεν ὅσα ἐδιδάχθημεν».

Ἐδῶ ἐτελείωσεν ὁ γονεὺς. Θὰ περιμένετε καὶ Σεῖς, κυρίαὶ καὶ κύριοι, νὰ ἀκούσετε εἰς τί ἀποβλέπει τὸ σχολεῖόν μας, τί ἐπιδιώκει μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐργασίας. Πρὸς τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζετε ὅτι τὰ δύο αὐτὰ θέματα, τὰ ὅποια ἐπραγματεύοντο τὰ δύο παιδιὰ, καθὼς καὶ ἄλλα σχετικὰ θέματα, μὲ τὰ ὅποια κατεγίνοντο τὸ ἴδιον βράδυ οἱ ἄλλοι συμμαθηταὶ των, τὰ θέματα λοιπὸν αὐτά, προῆλθον ἀπὸ μίαν συζήτησιν, πὺν ἔκαμεν ἡ τάξις ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν δύο-τριῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους. Κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτὴν εἶχον τεθῆ τὰ ἐξῆς προβλήματα: ὁ Δημοσθένης εἶχε δίκαιον ἢ ὁ Φίλιππος; Ποῖα μέσα μετεχειρίσθη ἕκαστος ἐκ τῶν δύο πολιτικῶν πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς του; Ἦσαν αὐτὰ τὰ μέσα ἐπιτυχῆ; Διατί ἐπεκράτησεν ἡ πολιτικὴ τοῦ

Φιλίππου; κλπ. Ἐκαστος μαθητῆς εἶχεν ἀναλάβει νὰ ἀναπτύξῃ σύμφωνα μὲ τὰς δυνάμεις του τὴν ἀποψίν του γραπτῶς κατ' οἶκον.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς ἐργασίας ἐπιδιώκομεν δύο πράγματα :

α) Τὴν ἀσκησιν τῶν μαθητῶν μας εἰς αὐτενεργὸν δρᾶσιν. Τὸ σχολεῖόν μας δηλαδή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παλαιὸν σχολεῖον, φρονεῖ ὅτι γνώσεις, πού προσφέρονται ἕτοιμοι ἀπὸ τὸν διδάσκαλον εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως συχνὰ ἐγένετο εἰς τὸ παρελθόν, ἔχουν ἐλάχιστην ἀξίαν. Διότι διὰ τὴν ἀπόκτησίν των ἀπαιτεῖται μία παθητικὴ, δεκτικὴ, ἀφομοιωτικὴ ἐργασία τοῦ πνεύματος καὶ μνήμη. Εἰς πολλὰς μάλιστα περιπτώσεις, κατὰ τὴν προσφορὰν ἐτοιμῶν γνώσεων, τὰ παιδιὰ παραγαλλίζουσι, μανθάνουσι μόνον λέξεις καὶ φράσεις μηχανικῶς, χωρὶς νὰ κατανοοῦν τὰ πράγματα, τῶν ὁποίων σύμβολα εἶναι αἱ λέξεις. Ἔτσι καλλιεργεῖται μόνον ἡ μηχανικὴ μνήμη των. Βεβαίως καὶ ἡ μνήμη πρέπει νὰ καλλιεργηται. Καὶ ἡ μηχανικὴ μνήμη μάλιστα, ὅταν φυσικὰ προηγηται ἡ κατανόησις αὐτῶν, πού πρόκειται νὰ ἀπομνημονευθοῦν. Ἀλλὰ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ διαπλάσῃ τὸ σχολεῖον, δὲν εἶναι μόνον μνήμη. Πρέπει τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς νὰ τεθῆ εἰς κίνησιν¹. Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ νὰ ἀπορῆ, νὰ ἀμφιβάλλῃ, νὰ ἐρευνᾷ, νὰ σκέπτεται, νὰ κρίνῃ. Ὅλοι αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ δεξιότητες τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ τεθοῦν εἰς κίνησιν, ἐνὶ λόγῳ πρέπει τὸ παιδί νὰ ἐργάζεται αὐτονόμως καὶ αὐτενεργῶς. Διὰ τοῦτο σχεδὸν κατὰ κανόνα τὰ θέ-

1. Πρὸβλ. Eduard Spranger κατὰ μετάφρασιν Κ. Βουρβέρη, ἡ Σύγχρονος Γερμανικὴ Παιδαγωγικὴ (Δελτίον Ὁμοσπονδίας λειτ. Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, 1932 σ. 391).

ματα τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν μας εἶναι τοιαῦτα, ὥστε διὰ τὴν διαπραγμάτευσιν αὐτῶν νὰ ἀπαιτῆται αὐτόνομος καὶ δημιουργικὴ πνευματικὴ ἐνέργεια. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἕνας σκοπός, πού ἐπιδιώκομεν.

β) Διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας, τὸν ὁποῖον ὑποδηλώνει τὸ παρατεθὲν παράδειγμα, τὸ σχολεῖόν μας ζητεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἀτομικότητα τῶν μαθητῶν μας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μεταξὺ τῶν μαθητῶν παρατηροῦνται ψυχικαὶ διαφοραί, ὅτι κάθε παιδί ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν του ψυχοσύνθεσιν, τὰ ἰδιαίτερα διαφέροντα, τὰς ἰδιαιτέρας του κλίσεις καὶ δεξιότητας, ὅτι δηλαδὴ κάθε παιδί ἔχει, ὅπως λέγομεν, τὴν ἀτομικότητά του¹. Αὐτὴν τὴν ἀτομικότητα τοῦ παιδιοῦ ζητεῖ νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐξυπηρετήσῃ τὸ σχολεῖόν μας, φυσικὰ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρωπίνως δυνατοῦ. Καὶ κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς διαφέρομεν ἀπὸ τὸ παλαιὸν σχολεῖον: Τὸ παλαιὸν σχολεῖον ὁμοίαζε μὲ ὀδοστρωτῆρα ἰσοπεδώνοντα κλίσεις, διαφέροντα καὶ δεξιότητας: ἀντιθέτως τὸ σχολεῖόν μας, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς γενικῆς ἐργασίας του, ὄχι μόνον ἀφήνει ἐλευθέραν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀτομικότητος, ἀλλὰ καὶ ὑποβοηθεῖ αὐτὴν διὰ ποικίλων μέσων.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, κυρίαί καὶ κύριοι, νὰ Σᾶς παραθέσω δύο-τρία ἀκόμη παραδείγματα, διὰ νὰ γίνω περισσότερον σαφής. Ἡ τάξις μου λ. χ. κατένόησε καὶ ἠρμήνευσε τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος (Α', ΙΙΙ, 5--8), εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ξενοφῶν ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἐγκράτειαν τοῦ Σωκράτους εἰς τὸ φαγητὸν καὶ τὸ ποτόν. Ἡ ἐργασία αὕτη τῆς τάξεως δίδει ποικίλας ὠθήσεις εἰς τοὺς μαθητάς. Οὕτω δύνανται νὰ προσέλθουν αἱ ἐξῆς ἀτο-

1. Πρὸβλ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, *Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν*, ἐν Ἀθήναις, 1932.

μικαὶ ἐργασίαι: Ἕνας μαθητὴς γράφει ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐγκρατείας, ἄλλος περὶ τῶν κακῶν συνεπειῶν τῆς πολυφαγίας καὶ πολυποσίας, μὲ ἐντυπώσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικήν του ζωὴν καὶ πείραν. Ἄλλος κάμνει μίαν ζωγραφίαν ἐνὲς σωκρατικοῦ συμποσίου μὲ τὸν πολὺν Σωκράτην εἰς τὸ μέσον τῶν συνδαιτυμόνων τὴν ὥραν, ποῦ τόσον ἐπίκαιρα καὶ μὲ τόσον χιοῦμορ «διαλέγεται» περὶ ἐγκρατείας. Ἄλλος μαθητὴς συγκρίνει τὴν σωκρατικὴν δίαιταν — δηλ. τὸ νὰ τρώγῃ κανεὶς, ὅταν πεινᾷ, καὶ νὰ πίνῃ, ὅταν διψᾷ — μὲ τὴν ἰδικήν μας σημερινὴν δίαιταν, ποῦ τρώγομεν καὶ πίνομεν δύο φορὰς τὴν ἡμέραν εἰς ὄρισμένας ὥρας λ. χ. τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ. Ἄλλος μαθητὴς ἐκτιμᾷ τὴν συνέπειαν, τὴν ὁποίαν παρατηρεῖ μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν ἐργῶν τοῦ Σωκράτους.

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα: Οἱ μαθηταί, ποῦ ὑστεροῦν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν σύνταξιν, ἀναλαμβάνουν ἰδιαιτέρας ὀρθογραφικὰς ἢ συντακτικὰς ἀσκήσεις ἐπὶ πλέον, διὰ νὰ συμπληρώσουν σιγὰ σιγὰ τὰς ἑλλείψεις των.

Τρίτον παράδειγμα: Ἐπισκέπτεται ἡ τάξις μου τὴν διαρκῆ ἔκθεσιν τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων τοῦ Ζαπτείου. Κάθε παιδί προσέχει φυσικὰ περισσότερον τὰ ἐκθέματα, ποῦ τὸ ἐνδιαφέρουν ἰδιαιτέρως. Ἐκεῖνον, ποῦ εἶναι θαλασσινὸς ἢ νοσταλγεῖ τὴν θαλασσινὴν ζωὴν, τὸν προσελκύει τὸ τμήμα ναυτιλίας· ὁ βιβλιόφιλος ἐντυφᾷ εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ βιβλίου· ὁ φίλος τῆς γεωργίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὑπαίθρου καμαρώνει τὰ γεννήματα καὶ τοὺς καρποὺς τῆς γῆς. Ἀφήσατέ τους τώρα ἐλευθέρους νὰ γράψουν τὰς ἐντυπώσεις των. Ὅσα παιδιά εἶναι, τόσας καὶ ἐκθέσεις θὰ ἔχετε, τὴν μίαν διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐξυληρητήσεως τῆς ἀτομικότητος τῶν μαθητῶν ἐφαρμόζει τὸ σχολεῖόν μας τὸ σύστημα τῶν ἐλευθέρων ἀπογευμάτων πρὸς κατ' ἰδίαν ἐργασίας τῶν μαθητῶν. Δύο φορές τὴν ἑβδομάδα προσέρχονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον κατὰ τὰς μετὰ μεσημβριαν ὥρας, ὅχι διὰ νὰ κάμουν μάθημα, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐργασθοῦν ἐλευθέρως. Ἄλλοι ἐργάζονται εἰς τὴν μαθητικὴν βιβλιοθήκην, ἄλλοι ἐκτελοῦν ἐργαστηριακὰς ἢ τεχνικὰς ἐργασίας, ἄλλοι ἐργάζονται εἰς τὸν σχολικὸν κήπον ἢ ἀσχοῦνται εἰς τὸ γυμναστήριον. Ἡ ἐργασία δὲν ἐπιβάλλεται ἀπὸ κανένα. Γίνεται αὐτοπροαιρέτως καὶ ἀποσκοπεῖ τὴν λύσιν ἀτομικῶν ἀποριῶν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἰδιαίτερον διαφερόντων καὶ κλίσεων τῶν μαθητῶν.

Ὅπως βλέπετε εἰς τὰ παραδείγματα αὐτά, τὸ σχολεῖόν μας παρέχει πρόσφορον ἔδαφος πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἐκδήλωσιν τῶν ποικιλωτάτων ἀτομικῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν μαθητῶν μας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ καθοδηγεῖ καὶ διευκολύνει τοὺς τροφίμους τοῦ νὰ λάβουν σαφεστέραν συνείδησιν τῆς ἀτομικότητός των, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ των.

Τώρα ἐρωτᾶται: Πῶς ἐπιζητεῖ τὸ σχολεῖόν μας νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀτομικότητα ἐκάστου ἐκ τῶν μαθητῶν του; Τοῦτο ἐπιδιώκομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς συστηματικῆς παρακολουθήσεως καὶ μελέτης τῆς ψυχοσυνθέσεως ἐκάστου ἐκ τῶν μαθητῶν μας, εἰς τὴν ὁποίαν παρέχομεν ποικίλας ἀφορμὰς ἐκδηλώσεως. Ἄφ' ἑτέρου δὲ βοηθεῖ τὸ ἔργον τοῦ σχολείου ἐν προκειμένῳ τὸ Ἐργαστήριον Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, τὸ ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ Ἐπόπτου κ. Ἐξαρχοπούλου ἰδρυθὲν καὶ διευθυνόμενον. Τὸ Ἐργαστήριον ἐφαρμόζει σειρὰν μέτρων πρὸς διάγνωσιν

τῆς ἀτομικότητος τῶν παιδιῶν μας. Ὁ χρόνος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀσχοληθῶ διεξοδικώτερον μὲ τὰς πολυειδεῖς μεθόδους ἐρεῦνης, τῶν ὁποίων γίνεται ἐφαρμογὴ εἰς τὸ Ἐργαστήριον Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, καὶ μὲ τὰ πορίσματα τῶν μακρῶν ἐρευνῶν του. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ Σᾶς ὁμιλήσῃ ἡ Δις Στριφτοῦ, ἐπιμελήτρια τοῦ Ἐργαστηρίου, εἰς προσεχῆ συγκέντρωσιν.

Συνοφίζω ἐδῶ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα διὰ τὰς διδακτικὰς μεθόδους τοῦ σχολείου μας εἰς τὰ ἑξῆς :

Τὸ σχολεῖόν μας ἀναθέτει εἰς τοὺς μαθητὰς ποικίλας ἀτομικὰς ἐργασίας. Διὰ τούτων : α) ἀσκεῖ αὐτοὺς εἰς αὐτενεργὸν καὶ αὐτοτελεῆ πνευματικὴν δρασίαν καὶ β) ὑποβοηθεῖ καὶ προάγει τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν.

Προχωροῦμεν τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν ἄλλης πλευρᾶς τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ σχολείου μας. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀρχίζω πάλιν ἀπὸ μίαν ἀπορίαν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐξέφρασεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολόγους γονεῖς : «Χθὲς τὸ βράδυ, μοῦ εἶπεν ὁ γονεὺς, ἦσαν εἰς τὸ σπίτι μου τέσσαρα παιδιά, τὸ παιδί μου καὶ τρεῖς ἄλλοι συμμαθηταὶ του, καὶ εἰργάζοντο μαζὶ ἐπὶ δύο ὥρας καὶ πλέον. Εἶχον ἐμπρὸς τῶν λεξικά, τόμους τῆς σχολικῆς καὶ τῆς μεγάλης ἐγκυκλοπαιδείας, διάφορα ἄλλα βιβλία τῆς οἰκογενειακῆς καὶ τῆς σχολικῆς βιβλιοθήκης. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ μοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν, εἶπεν ὁ γονεὺς, διότι, ὅταν ἐγὼ ἤμουν μαθητῆς, δὲν ἐγένετο τοιαύτη συνεργασία πολλῶν συμμαθητῶν, παρὰ μόνον σπανιώτατα λ. χ. εἰς παραμονὰς ἐξετάσεων. Πολλὰς φορὰς μάλιστα καὶ ἀπηγορεύετο ἡ τοιαύτη συνεργασία. Τὰ παιδιά αὐτὰ συνεζήτουν καὶ μεταξύ των ὁ ἓνας ὑπεστήριξε τοῦτο, ὁ ἄλλος ἐκεῖνο καὶ κατόπιν μακρᾶς ἀνταλλαγῆς γνω-

μῶν καὶ μελέτης κατέληξαν εἰς ὄρισμένα πορίσματα τῆς ἐργασίας των, τὰ ὁποῖα καὶ ἔγραφαν εἰς τὸ τέλος. Ἐπειτα μὲν ἔκαμεν ἐντύπων· ἐξηκολούθησεν ὁ γονεὺς, τὸ ὅτι ἐκτὸς τοῦ σχολικοῦ βιβλίου εἶχον καὶ ἄλλα βιβλία, ἐνῶ ἡμεῖς εἰς τὰ μαθητικά μου χρόνια ἐδιαβάζαμεν συνήθως μόνον τὸ ὄρισμένον μάθημα ἀπὸ τὸ σχολικὸν βιβλίον, κάθε μαθητὴς χωριστὰ εἰς τὸ σπίτι του». Ὁ γονεὺς μὲ παρεκάλεσεν ἐν τέλει νὰ τοῦ ἐξηγήσω εἰς τί ἀποβλέπει ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐργασίας, τί ἐπιδιώκει μὲ αὐτὸν τὸ σχολεῖόν μας. Πιστεύω ὅτι τὴν ἀπορίαν αὐτὴν θὰ ἔχουν καὶ ἄλλοι γονεῖς καὶ φαντάζομαι ὅτι μὲ ἐνδιαφέρον περιμένετε τὴν ἐξήγησίν της.

Ἄς ἀναλύσωμεν τώρα εἰς τὰ στοιχεῖά της τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ παραδειγμα, ποὺ εἶπομεν. Ἐχομεν ἐδῶ τρία πράγματα:

α) Αὐτόνομον πνευματικὴν ἐνέργειαν τῶν τεσσάρων συνεργαζομένων μαθητῶν τῆς ομάδος αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ δὲν ἐπιμένω, διότι τὸ ἀνέλυστα εἰς προηγούμενα παραδείγματα.

β) Ἐχομεν τὸ φαινόμενον τῆς συνεργασίας περισοτέρων μαθητῶν ἐπὶ ἑνὸς κοινοῦ θέματος, ἀπασχολοῦντος τὴν ομάδα των. Τί ἐπιδιώκει αὐτὴ ἡ συνεργασία; Πρῶτον τὴν καλυτέραν διεξαγωγὴν τῆς ἐργασίας. Δὲν ἐργάζεται ἕνας, ἐργάζονται τέσσαρες. Τέσσαρες προσπάθειαι συνενοῦνται. Γίνεται ἕνας πνευματικὸς ἔρανος. Ὅτι παραλείπει ὁ ἕνας, τὸ συμπληρῶνουν οἱ ἄλλοι· ὅτι παρανοεῖ ὁ πνευματικῶς ἀδύνατος, προσέχει καὶ ἐρμηνεύει ὁ εὐφυέστερος. Ἐπειτα ἡ συνεργασία αὐτὴ δημιουργεῖ δεσμούς· ὑπηρετεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης· προάγει τὴν κοινωνικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν. Τὸ σχολεῖόν μας θέλει βεβαίως τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀβίαστον ἐξέλιξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ. Ἀλλὰ τὴν προ-

σωπικότητα αὐτὴν δὲν τὴν θέλει μεμονωμένην· τὴν θέλει ἐντεταγμένην μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ πλαίσιον. Θέλει τὸ ἄτομον ἱκανόν, ἰσχυρόν, ὄχι ὅμως μόνον χάριν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κυρίως χάριν τῆς κοινωνίας. Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη τὸ σχολεῖον ὄχι μόνον διὰ τῆς γενικωτέρας παιδαγωγικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ διδακτικῆς του ἔργασίας νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὰ παιδιά κοινωνικὰς ἀρετάς. Ἴδου διατί ἐπιθυμοῦμεν καὶ ἐνισχύομεν τὴν συνεργασίαν διὰ τῶν ὁμαδικῶν ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν.

γ) Τρίτον πλεονέκτημα τῶν ὁμαδικῶν ἐργασιῶν εἶναι ἡ οἰκονομία χρόνου. Γίνεται δηλαδὴ κατὰ τὸ σύστημα αὐτὸ καταμερισμὸς τῆς σχολικῆς ἔργασίας εἰς διαφόρους ὁμάδας, εἰς δὲ τὸ σχολεῖον, εἰς τὴν τάξιν, γίνεται συγκέντρωσις, ἀνακοίνωσις, συζήτησις καὶ συστηματοποίησις τοῦ προϊόντος τῆς ἔργασίας τῶν ἐπὶ μέρους ὁμάδων, τὸ ὅποῖον τοιοιυτοτρόπως ἀποτελεῖ κοινὸν κτῆμα τῆς τάξεως. Ἔτσι ἡ τάξις λαμβάνει τὴν μορφήν κοινότητος ζωῆς καὶ ἔργασίας, μικρᾶς κοινωνίας, διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνύψωσιν καὶ προαγωγὴν τῆς ὁποίας ἐργάζονται ὁμάδες καὶ ἄτομα.

Θὰ ἠδυνάμην νὰ Σᾶς παραθέσω, κυρίαί καὶ κύριοι, ἀπειρίαν παραδειγμάτων ὁμαδικῶν ἐργασιῶν, γινομένων εἰς τὸ σχολεῖόν μας. Ἄλλ' ὁ χρόνος εἶναι πολύτιμος, ἀκόμη δὲ πολυτιμότερα ἡ ὑπομονὴ Σας, τῆς ὁποίας δὲν θέλω νὰ κάμω κατάχρησιν.

Περιορίζομαι μόνον εἰς μίαν συγκέντρωσιν τῶν ἔως τώρα λεχθέντων διὰ τὴν πνευματικὴν ἔργασίαν τοῦ σχολείου μας :

Εἰς τὸ σχολεῖόν μας γίνονται : α) ἐργασίαι ὀλοκλήρου τάξεως, β) ἀτομικαὶ ἐργασίαι τῶν μαθητῶν καὶ γ) ἐργασίαι τῶν μαθητῶν καθ' ὁμάδας. Ὅλαι δὲ αἱ ἐργασίαι αὐταὶ γίνονται ἐπὶ τῆ

βάσει τῶν ἐξῆς θεμελιωδῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἀνέπτυξα: α) τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου καὶ δημιουργικῆς πνευματικῆς ἐργασίας, β) τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθέρως ἐξελιξέως τῆς μαθητικῆς προσωπικότητος καὶ γ) τῆς ἀρχῆς τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης, τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ ὁμαδικοῦ καὶ κοινωνικοῦ πνεύματος.

Εἰς τὴν διεξαγωγὴν ὅλων αὐτῶν τῶν σχολικῶν ἐργασιῶν, οἱ μαθητοὶ μας βοηθοῦνται μὲν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον, ἀλλ' ἡ βοήθεια αὕτη δὲν γίνεται ὑπὸ μορφὴν προσφορᾶς ἐτοιμῶν γνώσεων, ἀλλ' ὑπὸ μορφὴν ἀπλῆς ὑφηγήσεως, ὑποδείξεων, ὠθήσεων. Τὰ θέματα τῆς ἐργασίας ἄλλοτε ὑποδεικνύει ὁ διδάσκαλος, συχνότατα ὅμως ἐξευρίσκονται μὲ τὴν κοινὴν συνεργασίαν διδασκάλου καὶ μαθητῶν ἢ καὶ ὑπὸ μόνων τῶν μαθητῶν. Ὡς βοήθημα διὰ τὴν ἐργασίαν δὲν χρησιμοποιεῖται μόνον τὸ σχολικὸν βιβλίον, ἀλλὰ καὶ τὰ προσιτὰ εἰς τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν βιβλία τῆς σχολικῆς, τῆς οἰκογενειακῆς καὶ κάποτε καὶ τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. Ἰχνογραφήματα, σκίτσα, χαρτογραφίαι, ζωγραφιές, ἐργασίαι μὲ τὸν πηλὸν ἢ τὸ χαρτόνι συμπληρῶνουν, διαφωτίζουν καὶ ἐποπτικοποιοῦν τὴν θεωρητικὴν πλευρὰν τῆς ἐργασίας.

Τοιουτοτρόπως ἡ πνευματικὴ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον λαμβάνει ποικιλωτάτας μορφάς. Ἄν εἰσέλθετε εἰς διαφόρους αἰθούσας διδασκαλίας τοῦ σχολείου μας, εἶναι δυνατόν νὰ ἔχετε τὰς ἐξῆς εἰκόνας: Εἰς τὴν μίαν αἰθουσαν ὀμιλεῖ τὴν ὥραν τῆς εἰσόδου σας ὁ διδάσκαλος· διότι εἶναι ἀνάγκη μὲ τὴν ζωηρότητα, τὴν παραστατικότητα καὶ τὴν ἐπιστημονικότητα τοῦ λόγου του νὰ ἐξαρθοῦν ὠρισμένοι ἔννοιαι, νὰ γίνῃ ἕνας φρονηματισμὸς ἢ νὰ δοθῇ κάποιος δυνατότερος τόνος εἰς τὴν ἐργασίαν. Εἰς τὴν ἄλλην ἕνας

μαθητῆς ἀναγινώσκει ἢ ἀναπτύσσει ἐλεύθερα τὴν ἐργασίαν του, ἄλλος σκιαγραφεῖ ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰκόνας καὶ σχέδια σχετικὰ πρὸς τὸ θέμα ἢ γεωγραφικοὺς χάρτας, ἐνῶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἀκροῶνται καὶ κρατοῦν σημειώσεις. Εἰς τρίτην αἴθουσαν θὰ συναντήσετε συζήτησιν, διεξαγομένην ἀποκλειστικῶς μεταξὺ τῶν μαθητῶν, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη ἐπεμβάσεως τοῦ διδασκάλου. Εἰς ἄλλην αἴθουσαν θὰ λάβετε τὴν εἰκόνα τῆς σιωπηρᾶς ἐργασίας. Ἐδῶ θὰ ἴδετε κάθε μαθητὴν χωριστὰ ἐργαζόμενον σιωπηλά· ἐκεῖ θὰ ἀντικρῦσετε ὀμάδας ἐκ 3 ἢ 4 μαθητῶν συνεργαζομένων. Ἄλλοῦ πάλιν θὰ τύχη νὰ ὀρίζονται θέματα ἀτομικῶν ἢ ὀμαδικῶν ἐργασιῶν καὶ οἱ καθ' ἕκαστον μαθηταὶ ἢ αἱ ὀμάδες, πού θὰ τὸ ἀνάλαβουν, ἀναλόγως τῶν δεξιοτήτων καὶ τῶν κλίσεών των. Ἄν πάλιν ἔλθετε ἀπόγευμα, θὰ ἴδετε τὸ τεχνικὸν ἐργαστήριον μέσα εἰς ἓνα πυρετὸν ἐργασίας. Εἰς εὐτελέστατα, τιποτένια ὕλικά προσδίδεται ἀπὸ τὰ παιδιὰ ἢ μορφή ἀληθινοῦ μικροῦ καλλιτεχνήματος. Διότι δὲν ἀρκεῖται τὸ σχολεῖόν μας εἰς μίαν ἀπλὴν ἐμετάλλευσιν καὶ προαγωγὴν τῶν τεχνικῶν δεξιοτήτων τοῦ παιδιοῦ. Τὰ προϊόντα των θέλει νὰ ἔχουν μορφήν, ἁρμονίαν. Θέλει νὰ μετέχουν τῆς αἰωνίας ἰδέας τοῦ καλοῦ, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Πλάτων. Αὐτὴν περίπου τὴν ὄψιν ἐμφανίζουν εἰς διαφόρους στιγμὰς αἱ αἴθουσαι ἐργασίας τοῦ σχολείου μας. Ἡ φυσιογνωμία λοιπὸν τῆς ἐργαζομένης τάξεως οὐδέποτε ἐμφανίζει τὴν στερεοτυπίαν τοῦ παλαιοῦ σχολείου: ἐξέτασις—παράδοσις. Εἰς κάθε αἴθουσαν θὰ αἰσθανθῆτε τὸν παλμὸν μιᾶς ζωηρᾶς πνευματικῆς κινήσεως, ἢ ὁποῖα εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μαθητικὴ.

Ἄλλὰ θὰ ἐρωτήσετε ἴσως: Καὶ οἱ διδάσκαλοι λοιπὸν ἔχουν ἐκτοπισθῆ; Φαινομενικῶς ἴσως ναί. Ἄλλὰ, ἂν βαθύτερον προσέξετε τὴν σχολικὴν μας

πραγματικότητα, θὰ ἴδετε εἰς τὸ βάθος ὅλης αὐτῆς τῆς πνευματικῆς κινήσεως τὸν διδάσκαλον ρυθμιστὴν, ὄδηγόν, δίδοντα πλαγίας νύξεις, ὠθήσεις ἐλαφράς· ἐδῶ ἀρχίζοντα, ἐκεῖ συμπληροῦντα· ἐδῶ συνιστῶντα ἐπιτάχυνσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἐργασίας, ἐκεῖ ἀναχαιτίζοντα καὶ ἀναστέλλοντα. Ἄλλὰ θὰ τὸν συναντήσετε τὸν διδάσκαλον τοῦ σχολείου μας παντοῦ καὶ πάντοτε ἔτοιμον, πρόθυμον εἰς βοήθειαν, φίλον τῶν παιδιῶν, σήμερον ἐνθουσιώδη ἐπαινέτην τῆς μαθητικῆς προσπαθείας, αὔριον αὐστηρὸν κριτὴν, ἀλλὰ κριτὴν ἀσκούντα πάντοτε προάγουσαν, οὐδέποτε δὲ ἀποθαρρύνουσαν ἢ μεμψιμοιροῦσαν κριτικὴν.

* * *

Ἄφοῦ ἤδη, κυρίαι καὶ κύριοι, ἐλάβετε εἰς ἀδράς γραμμὰς μίαν σκιαγραφίαν τοῦ πνεύματος τοῦ διδακτικοῦ ἔργου τοῦ σχολείου μας, εἶναι καιρὸς τώρα νὰ ἐπισκοπήσωμεν ὁλόκληρον τὴν σχολικὴν ζωὴν μας, ὁλόκληρον τὸ παιδαγωγικὸν πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐντεταγμένη ἡ πνευματικὴ ἐργασία του. Μὲ τὴν πνευματικὴν δὲ ἀγωγὴν εἶναι συνυφασμένα καὶ αἱ ἄλλαι μορφαὶ τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς, ἡ σωματικὴ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ, ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή.

Διὰ νὰ γίνῃ περισσότερον νοητὴ ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία τῆς ὅλης σχολικῆς ζωῆς, μετεχειρίσθητε ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμιλίας μου τὸν ὄρον «σχολικὴ κοινωνία». Τὸ σχολεῖόν μας εἶναι μία κοινωνία ἢ μία πολιτεία, ἂν θέλετε, δημοκρατικὴ. Μέλη τῆς κοινωνίας αὐτῆς εἶναι πρῶτιστα οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου καὶ οἱ διδάσκαλοί των· ἀλλ' ἐπίσης μέλη τῆς σχολικῆς μας κοινωνίας πρέπει νὰ θεωρηθῆτε καὶ Σεῖς, οἱ ἀξιότιμοι γονεῖς καὶ κηδεμόνες τῶν μαθητῶν μας. Τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς σχολικῆς αὐτῆς

κοινωνίας πρὸς ἄλληλα ρυθμίζουν αἱ κρατικάι διατάξεις καὶ οἱ σχολικοὶ κανονισμοί. Ἡ ρύθμισις ὁμῶς αὐτὴ περιορίζεται μόνον εἰς τὸ γενικὸν περιγράμμα των σχέσεων. Πολὺς χῶρος καὶ πολλὰ ἐνδιάμεσα ἔχουν ἀφεθῆ κενὰ διὰ τὴν σχετικὴν ἐλευθερίαν κινήσεως διδασκόντων καὶ τροφίμων.

Κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπόψε τὸ ζήτημα τῆς σχετικῆς ἐλευθερίας κινήσεως τῶν μαθητῶν μας εἰς τὴν ὅλην σχολικὴν ζωὴν. Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον Ἀθηνῶν πιστεύει ὅτι μόρφωσις ἐλευθέρων ἀνθρώπων δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ μὲ ἀγωγὴν κινουμένην μὲ παρσιαντικόν, στρατιωτικὸν ἢ δικτατορικὸν ρυθμόν. Ἀλλὰ καὶ πιστεύει ἐκ παραλλήλου ὅτι ἡ ἔλλειψις κάθε χαλινοῦ καὶ κάθε πειθαρχίας, ὅπως ἐπρότειναν μερικοὶ ἐξπρεσσιονισταὶ παιδαγωγοί, κάμνει νὰ ἀτονήσῃ πᾶν αἴσθημα ρυθμοῦ, ἀρμονίας καὶ τάξεως, πᾶν αἴσθημα μορφῆς καὶ ὠραίου. Τὴν πειθαρχίαν ὁμῶς αὐτὴν θέλει καὶ καλλιιεργεῖ τὸ σχολεῖόν μας αὐθόρμητον καὶ ἐσωτερικὴν, ἀποφεύγει δὲ τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς μὲ ἐξωτερικά καὶ πειστικὰ μέτρα. Τώρα, πῶς ἐπιτυγχάνεται, εἰς ὅλας τὰς διαφοροτάτας περιπτώσεις τῆς σχολικῆς ζωῆς, αὐτὸς ὁ λεπτότατος συνδυασμὸς τῆς μαθητικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μαθητικῆς πειθαρχίας, ποῦ ἐκάστοτε τελειώνει ἡ περιοχὴ τῆς μᾶς καὶ ποῦ ἀρχίζει ὁ χῶρος τῆς ἄλλης, αὐτὸ εἶναι τὸ ὠραῖον μυστικὸν τῆς τέχνης τοῦ παιδαγωγοῦ-διδασκάλου, ἡ ὁποία, παρὰ τὴν φαινομενικὴν τῆς πεζότητά, ἔχει κάποτε στιγμὰς ὑπερέρας ἀνθρωπίνης δημιουργίας. Εἰς τοιαύτας δὲ καὶ ἄλλας παιδαγωγικῶς κρισίμους στιγμὰς, ἡ μόρφωσις τοῦ διδασκάλου, ὅσονδήποτε μεγάλη καὶ ἂν εἶναι, δεικνύεται πολλάκις ἀνίσχυρος, μόνη δὲ βοηθεῖ καὶ σφάζει αὐτὸν ἡ παιδαγωγικὴ διαίσθησις, τὸ διδασκαλικὸν δαιμόνιον, τὸ χάρισμα ἐνὸς Σωκράτους, ἐνὸς Περσάλωτοι ἢ μᾶς ἐνστιτωδῶς παιδαγωγούσης γιαγιάς.

Τοιαύτην ἐλευθερίαν κινήσεως ἔχουν οἱ μαθηταὶ μας εἰς ζητήματα ἐπιβλέψεως τῆς ἐσωτερικῆς καθαραιότητος τοῦ διδασκῆτορος καὶ τῆς αὐτῆς, τῆς εὐταξίας καὶ τῆς εὐκοσμίας ἐντὸς τοῦ σχολείου. Ἐπίσης οἱ μαθηταὶ μας ἔχουν ἀναλάβει μόνον των τὴν περιποίησιν τῶν ἐνυδρείων καὶ τῶν ἀνθέων τῶν σχολι-

κῶν διαδρόμων καὶ τοῦ σχολικοῦ κήπου. Ἡ ἴδια ἐλευθερία ἔχει ἀφεθῆ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν προπαρασκευὴν ἐορτῶν, τὴν ὀργάνωσιν ἐκδρομῶν καὶ τὴν ἀσκήσιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἀγαθοεργίας. Ἡ σιγή, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται, προκειμένου περὶ ἔργων φιλανθρωπίας, δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ κάμω λεπτομερέστερον δι' αὐτὴν λόγον. Καλύτερα νὰ μείνῃ ὡς ἐν εὐχάριστον μυστικὸν τῶν παιδιῶν μας.

Τὰ ἔργα αὐτὰ ἔχουν συνηθίσει νὰ κάμουν οἱ μαθηταὶ μας μόνοι καὶ τὰ ἀσκοῦν μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν καὶ μὲ ἀσυνήθη ἀκριβείαν καὶ φιλοπονίαν. Ἔτσι ἡ καθαρειότης, ἡ εὐκοσμία, οἱ καλοὶ τρόποι, ἡ ἀγαθοεργία δὲν εἶναι διὰ τὸ σχολεῖόν μας ἀπλῶς ἀντικείμενον θεωρητικῶν ὑποδείξεων καὶ συμβουλῶν, ἀλλ' ἀρεταί, εἰς τὰς ὁποίας σιγὰ σιγὰ συνηθίζουσι οἱ μαθηταὶ μας ἀσχοῦντες αὐτάς.

Καὶ ὅλα αὐτὰ γίνονται ὄχι μεμονωμένως ἀπὸ κάθε μαθητὴν, ἀλλὰ μὲ τὴν συνεργασίαν ὅλων. Δὲν θὰ συναντήσητε εἰς τὸ σχολεῖόν μας καθ' ἕνασιν ἄτομα, μεμονωμένως δρῶντα. Θὰ εὔρετε παντοῦ, εἰς κάθε ἐκδήλωσιν εἴτε τῆς πνευματικῆς εἴτε τῆς ἡθικῆς ζωῆς τοῦ σχολείου, θὰ εὔρετε συνένωσιν προσπαθειῶν πρὸς κοινὸν σκοπὸν, συνεργασίαν. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὀμαδικὸν καὶ κοινωνικὸν πνεῦμα τοῦ σχολείου μας, τὸ ὁποῖον οἱ μαθηταὶ μας ζοῦν· τὸ αἰσθάνονται, τὸ νοιώθουσι. Κάθε τάξις τοῦ σχολείου μας συναισθάνεται ἑαυτὴν ὡς ὀμάδα, ὡς κοινότητα ἐργασίας καὶ ζωῆς. Ἐνα παράπτωμα λ. χ. τοῦ Α μαθητοῦ τὸ αἰσθάνεται ὀλόκληρος ἡ τάξις ὡς κοινὸν στίγμα. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν πάλιν, ποὺ ἐσημείωσεν ὁ Β μαθητῆς, σεμνύνεται ὀλόκληρος ἡ τάξις. Αὐτὴ ἡ ὀμαδικὴ ζωὴ ἔγινε σιγὰ σιγὰ τόσον συνειδητὴ, ὥστε ἐφθάσαμεν εἰς κοινοτικὴν ὀργάνωσιν τῶν τάξεων. Ἡ κοινότης ἀπὸ αἴσθημα κοινόν, ποὺ ἦτο, ἔλαβε καὶ συγκεκριμένην ἔκφρασιν, ἔγινε θεσμὸς τοῦ σχολείου. Τοιουτοτρόπως κάθε τάξις τοῦ σχολείου μας ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν ὀργάνωσιν, ἀπέκτησεν ἕνα εἶδος περιωρισμένης αὐτοδιοικήσεως. Ὅλοι δὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου μας ἀπετέλεσαν τὴν ὀργανωμένην μεγάλην κοινότητα τοῦ ὅλου σχολείου.

Με αὐτὰ τὰ μέτρα καὶ μὲ ἀνάλογον πρὸς αὐτὰ ὀργάνωσιν τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς εἰς τὸ σχολεῖόν μας, ἐπιδιώκομεν νὰ καλλιεργήσωμεν εἰς τὰ ἑλληνόπουλα, πὺ ἐκπαιδεύομεν, ἀρετὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς, τῶν ὁποίων τόσην ἔχει ἀνάγκην ὁ χαρακτῆρ τοῦ Ἑλλήνος. Πιστεύομεν δὲ ὅτι, ὀπλίζοντες μὲ τοιαύτας ἀρετὰς τὸν χαρακτῆρα τῶν μαθητῶν μας, προπαρασκευάζομεν αὐτοὺς καλύτερον διὰ τὰ ἔργα τῶν ὡς χρηστῶν πολιτῶν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.

Δὲν θέλω νὰ Σᾶς ἀπασχολήσω μὲ λεπτομερείας τοῦ παιδαγωγικοῦ θεσμοῦ τῶν μαθητικῶν κοινοτήτων, ἐφ' ὅσον κατενοήσατε, πιστεύω, τὸ γενικώτερον καὶ βαθύτερον πνεῦμα τῶν παιδαγωγικῶν αὐτῶν μέτρων. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν θὰ ἐπιμείνω εἰς λεπτομερείας ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις τῆς σχολικῆς μας ζωῆς. Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή τῶν τροφίμων μας δὲν στηρίζεται εἰς θεωρητικὰς μόνον ὑποδείξεις καὶ συμβουλὰς. Καὶ αὐταὶ καλὰ εἶναι, ἐφόσον δὲν παίρνουν τὴν μορφήν κουραστικῆς δεοντολογίας· μάλιστα τὸ σχολεῖόν μας δὲν παραλείπει νὰ ἐκμεταλλεύεται κάθε εὐκαιρίαν, πὺ παρέχει ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ζωὴ, πρὸς ἠθικὸν φρονηματισμὸν καὶ πρὸς τόνωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν μαθητῶν μας. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀξίαι τότε μόνον γίνονται συνειδητὸν καὶ μόνιμον κτῆμα, ὅταν οἱ μαθηταὶ μας τὰς ζοῦν, ὅταν δηλαδὴ οἱ μαθηταὶ μας ἐνεργοῦν καὶ πράττουν σύμφωνα μὲ αὐτάς, τὸ σχολεῖόν μας ἐφρόντισεν, ὥστε ἡ ζωὴ του ὀλόκληρος νὰ διαπνέεται ἀπὸ τὸ πνεῦμά των.

Ὅχι μόνον λοιπὸν θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα εἰς τὸ σχολεῖόν μας. Μία κοινὴ πρωϊνὴ προσευχὴ, ἓνα εὐλαβὲς προσκύνημα κοινὸν εἰς τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἓνας ἀγιασμὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σχολικοῦ ἔτους τονῶν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ προάγουν τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τῶν νέων μας πολλὰς φορὰς περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι τὴν προάγει ἓνα θρησκευτικὸν κήρυγμα ἢ ἓνα μάθημα ἱερῶν.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀφήνομεν τὰ παιδιὰ μας νὰ

έορτάσουν, όπως αυτά αισθάνονται και θέλουν, την εθνικήν μας έορτήν. Και την αισθάνονται, αλήθεια, με όλην την άγνότητα και τόν ένθουσιασμόν τῆς παιδικῆς των ψυχῆς, ἴσως βαθύτερα ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς μεγαλυτέρους. Ζητοῦν δάφνας και λουλούδια εαρινά, διὰ νὰ στολίσουν τὸ σχολεῖόν των. Φέρουν σημαίας και θυρεοὺς και τὰ σκορπίζουν παντοῦ, εἰς τὰς αἰθούσας, εἰς τὴν αὐλήν, διὰ νὰ προσδώσουν εἰς τὸ μεγάλο σπίτι των, τὸ σχολεῖον, τὴν εθνικήν έορτάσιμον ὄψιν. Ποιήματα εθνικὰ ἀπαγγέλλουν τῆς έκλογῆς των ἢ και τῆς ἰδικῆς των εμπνεύσεως. Εἰς τὸ λιτόν, ἀπέριττον κενοτάφιον καταθέτουν τὸ στεφάνι τῆς εὐγνωμοσύνης και ψιθυρίζουν λόγια εὐλαβῆ. Ἡ ψυχὴ των δοκιμάζει ἔτσι έντονα τὸν εθνικὸν παλμόν, ὅπως δὲν θὰ συνέβαινεν, ἂν ὁ σχολικὸς έορτασμός περιωριζέτο εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦ κ. διευθυντοῦ.

* * *

Τελειώνω, κυρία και κύριοι. Ἄλλά, προτοῦ ἀφήσω τὸ βῆμα, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ συμπληρώσω τὰς κρίσεις μου διὰ τὸ σχολεῖον τοῦ παρελθόντος. Διότι θὰ ἦτο ἄδικον νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ κανεὶς πολῦτιμα στοιχεῖα και εἰς τὴν σχολικὴν μας παράδοσιν. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὰ τὰ γόνιμα και πολῦτιμα στοιχεῖα τοῦ παλαιοῦ σχολεῖου τὰ ἐκτιμᾷ και τὰ παρέλαβε και τὸ ἰδικόν μας σχολεῖον, ἀφοῦ τὰ προσήρμοσεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νέου σχολεῖου. Ἀπὸ αὐτὸ πάλιν παρελάβομεν ὅσα στοιχεῖα συμβιβάζονται πρὸς τὰς σωματικὰς και ψυχικὰς συνθήκας τοῦ ἔλληνος μαθητοῦ και τὴν ὑφὴν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τὴν ὁμιλίαν μου με μίαν θεμελιώδη ἀρχήν, με ἓνα σύνθημα, ποῦ κατευθύνει ὅλας τὰς μεθοδολογικὰς προσπάθειάς μας. Τοῦτο δὲ εἶναι: ὄχι προσήλωσις εἰς ἀψύχους τύπους, ὄχι συμμόρφωσις πρὸς ἀλύγιστα και ἀτεγκτα μεθοδικὰ πρότυπα, ἀλλὰ διαρκῆς ἀνανέωσις προσπαθειῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ Ἐπόπτου τεθέντων ὑψίστων σκοπῶν και διαρκῆς ὑπὸ τὰς ὑψηλῆσεις του κίνησις πρὸς τὰ ἐμπρὸς με ἀγάπην και με πίστιν.

Διότι ἐκτὸς τῆς μορφώσεως χρειάζεται και πίστις! Πόσα δὲν θέλει ἡ ἀγωγή, αὐτὴ ἡ «ψυχῆς θεραπεῖα», ὅπως τὴν εἶπεν ὁ θεῖος Πλάτων!

ΔΩΡΕΑ ΚΑΚΡΙΔΗ